

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA RIVOJLANTIRUVCHI MUHIT TUSHUNCHASI

N.Abdusamatova

NamDPI dotsenti

S.Asqaraliyeva

NamDPI talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tizimida rivojlantiruvchi muhit tushunchasi, MTTda rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishga qo'yilgan talablar, rivojlantiruvchi muhitda foydalaniladigan didaktik vositalar xususida so'z yuritiladi.

Tayanch tushunchalar. maktabgacha ta'lim, rivojlantiruvchi muhit, didaktik vositalar, o'yin faoliyati, o'yinchoqlar.

Mamlakatimizda ro'y berayotgan o'zgarishlar, barcha sohalardagi rivojlanishlar maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ham tub o'zgarishlarga erishishni taqozo etmoqda. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida yaratilgan rivojlantiruvchi muhit ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari va maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi vazifalarini sifatli, uzluksiz, izchil hamda bolalarning yosh jihatlarini hisobga olgan holda bosqichma – bosqich amalga oshirishga xizmat qilishi lozim. Rivojlantiruvchi predmetli muhit bolaning aqliy fikrlash, boshlang'ich tashabbuskorligini o'stirish, o'zlashtirgan bilimlarini amalda qo'llashga faol xarakter qilishidagi asosiy vositadir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida alohida o'rin tutadigan muhit ta'lim maqsadlariga muvofiq tashkil etilishi kerak. Rivojlantiruvchi muhitni yaratishda har bir guruhning xususiyatlarini hisobga olish kerak: yoshi, tarkibi - o'g'il va qiz bolalar soni, ularning individual xususiyatlari, xususan - harakatchanlik, temperament, moyillik, qiziqishlar, ayniqsa, oilaviy tarbiya kabilar muhimdir. Farzandingizga qulaylik, baxt, tinchlik va qoniqish hissini bering shiori ostida oilada rivojlantiruvchi muhitni yaratish davr talabidir. Rivojlanayotgan qulay muhitni yaratish bo'yicha tarbiyachining eng muhim vazifasi - kundalik hayotning barcha elementlari bolalarni rivojlantirish, o'rganish, o'yin va mehnatga jalb qilish bilan chambarchas bog'liq bo'lgan tarzda hayotni tashkil eta olishdir. Buning uchun pedagog guruhda xotirjam va do'stona muhitni yaratishi kerak.

Mustaqillik va tashabbusni shakllantirish va rivojlantirish usullari taklif etish, ular tashkil etilgan, tarbiyalangan, loyiha usullari va bolaning rasmiy harakatlari asosida jarayonga tadbiq etishni yangi bosqichga ko'tarish–rivojlanish muhitini yangilashga, shakllantirish va loyihalashga yo'naltiradi. Rivojlantiruvchi muhitning o'zgaruvchanligi ob'ektda va guruhlarda turli xil kichik burchak va rivojlantirish

markazlarining mavjudligi, shuningdek, bolalar uchun erkin tanlovni ta'minlaydigan turli xil materiallar, o'yinlar, o'yinchoqlar va jihozlarning mavjudligi bilan ta'minlanadi. O'yin materiallari muntazam ravishda almashtiriladi va bolalarning o'yinli, motorli, kognitiv va ilmiy faoliyatini rag'batlantiradigan yangi elementlar bilan to'ldiriladi. Rivojlantiruvchi muhitning qulayligi- bolalarning ta'lim va tarbiyaviy faoliyatlari o'tkaziladigan barcha yo'nalishlar asosida erkin tanlash imkoniyatini belgilaydi. Bolalar o'yinlar, o'yinchoqlar, materiallar va ular uchun barcha asosiy faoliyatni ta'minlaydigan o'quv qo'llanmalaridan erkin foydalanishlari asosiy talablarni belgilaydi. Majburiy shart - bu materiallar va jihozlarning xizmatga yaroqliligi va xavfsizligi.

Rivojlantiruvchi muhit - bu har bir yosh bosqichining xususiyatlariga muvofiq maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish uchun maxsus tashkil etilgan makon (bino, uchastka va boshqalar), materiallar, jihozlar va jihozlar bilan ifodalangan ta'lim muhitining bir qismi; ularning sog'lig'ini himoya qilish va mustahkamlash, xususiyatlarini hisobga olish va rivojlanishdagi ma'lum bir kamchiliklarini tuzatish, rehabilitatsiya va sog'lomlashtirishni o'z ichiga oladigan butun bir jarayonlar majmui hisoblanadi.

Rivojlantiruvchi muhit, bolalarning faolligini oshirish, yangi bilimlarni o'zlashtirish va ularning kognitiv, emotsional, jismoniy rivojlanishini ta'minlash uchun maxsus sharoitlar yaratishga asoslangan. Maktabgacha ta'limda rivojlantiruvchi muhit nafaqat bolalar uchun qulay va xavfsiz bo'lishi kerak, balki ularning ijodiy fikrlashini, mustaqil ish qilishini, shuningdek, o'z-o'zini anglashini rag'batlantiradigan tarzda tashkil etilishi lozim. Ushbu muhitni yaratishda didaktik vositalarning roli nihoyatda muhimdir, chunki ular bolalar bilan ishlashning eng samarali shakllari va metodlarini ta'minlaydi.

Didaktik vositalar — o'qitish va o'rganish jarayonini samarali tashkil etish uchun qo'llaniladigan metodik vositalar to'plamidir. Ular orqali bolalar bilim olishda faqat passiv qatnashchilar bo'lmasdan, o'qish jarayoniga faol ishtirok etishga undaladi.

Maktabgacha ta'limda didaktik vositalar turli shakllarda bo'ladi: o'quv materiallari (kitoblar, jurnallar, kartochkalar, posterlar), o'yinchoqlar, ta'lim texnologiyalari (interaktiv doskalar, kompyuter dasturlari, ta'lim ilovalari), shuningdek, o'qituvchi tomonidan ishlab chiqilgan maxsus uslubiy materiallar. Bu vositalar yordamida bolalar yangi bilimlarni o'zlashtirish bilan birga, o'zlarini, atrof-muhitni tushunish va bilish qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi muhitni yaratishda didaktik vositalardan foydalanish juda muhim. Bolalar uchun maxsus yaratilgan o'quv vositalari ularning umumiy rivojlanishini, mustaqil fikrlash va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishda didaktik vositalarning turlari quyidagi asosiy kategoriyalarni o'z ichiga oladi:

1. Materiallar va ob'yektlar Bolalar bilan ishlashda ko'plab turdagi materiallar ishlatiladi: kartochkalar, plakatlar, maketlar, jismoniy o'yinlar uchun materiallar va boshqalar. Bu vositalar bolalar uchun qulaylik yaratish, o'quv jarayonini rang-barang qilish, ularning qiziqishini va faoliyatini oshirishga yordam beradi. Masalan, matematikani o'rganishda hisoblash kartochkalaridan, geometriyani o'rgatishda shakllar va figuralardan foydalanish mumkin. Bunday vositalar o'quv jarayonini nafaqat qiziqarli, balki samarali ham qiladi.

2. O'yinlar va interaktiv metodlar Maktabgacha ta'limda o'yinlarning o'rnida juda katta. Didaktik o'yinlar bolalarga o'rganish jarayonini qiziqarli va mazmunli qilish imkonini beradi. Interaktiv o'yinlar, masalan, turli xil vazifalarni bajarish, xotira va diqqatni rivojlantirish, yangi bilimlarni o'zlashtirishga yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun didaktik o'yinlar ayniqsa muhim, chunki ular o'rganishni o'ziga xos usulda amalga oshiradilar — o'ynab, qiziqarli tarzda. Bu bolalarning faolligini oshiradi, o'qish jarayoniga faollik bilan kirishishlariga imkon beradi.

3. Raqamli va texnologik vositalar Bugungi kunda zamonaviy texnologiyalar ta'lim jarayonida katta rol o'ynaydi. Maktabgacha ta'limda kompyuter o'yinlari, interaktiv doskalar va mobil ilovalar yordamida bolalar bilan ishlashning yangi usullari joriy etilgan. Bunday vositalar orqali bolalar nafaqat bilim olishadi, balki o'zlashtirgan bilimlarini amalda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish o'qituvchining samaradorligini oshiradi va bolalarning ta'lim jarayoniga qiziqishini yanada oshiradi.

Maktabgacha ta'limda didaktik vositalardan foydalanish nafaqat bolalarning bilimlarini oshirishga yordam beradi, balki ularning ruhiy, jismoniy va ijtimoiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Didaktik vositalar orqali bolalar turli faoliyatlarga jalb qilinadi: fikrlash, muloqot, jismoniy harakatlar, ijodiy faoliyatlar va boshqalar. Bu esa bolalarda ko'nikmalarni shakllantirishda yordam beradi. Misol uchun, mantiqiy o'yinlar va masalalar bolalar uchun analitik fikrlashni rivojlantiradi, o'yinchoqlar va modellar ularning tasavvurini va ijodkorligini oshiradi, interaktiv vositalar esa yangi bilimlarni qiziqarli va samarali tarzda o'zlashtirish imkoniyatini yaratadi.

Rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishga qo'yiladigan talablar:

1. Eng avvalo markazlarda toza havo, toza joy, normal harorat va yorug' xonalarda tashkil etilishi lozim.
2. Har bir markaz bolani noxush, kutilmagan hodisalardan saqlaydigan xavfsiz joyda bo'lishini ta'minlash.
3. Markazlarda bolalarning harakat, tajriba, va kashf qilishlarini rag'batlantirish, buning uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, masalan, jihozlarning yetarli bo'lishi, kichik tadqiqot va tajribalar uchun ham.

4. Markazlardagi barcha jihoz va qo'llanmalar bolaning bo'yi yetadigan balandlikda bo'lishi hamda bola ulardan bimalol foydalana oladigan bo'lishi kerak.

6. Markazlardagi faoliyat davomida bolalar o'rtasida hamkorlik va muloqotni rag'batlantirish (kichik guruhlar, juft bo'lib va o'yin o'ynashlariga sharoit yaratilgan bo'lishi kerak.)

6. Bolalarda MTTga tegishlilik, markazlarda jihozlarni o'z joyida turishi, mavzular bo'yicha taqsimlanishi zarur.

7. Markazlar mazmunli qismlarga bo'linishi va u yerda bola uchun kerakli va qiziqarli ashyolar, jihozlar, o'yinchoqlar, tarqatma materiallar bo'lishi zarur.

8. Markazga tegishli mebel bolaning jismoniy holatiga va erkin harakatlana olishiga to'siq bo'lmaydigan qilib joylashtirilgan bo'lishi, bola o'ziga tegishli jihozlarni bimalol harakatlantira olishi, nogironlarga mos mebel ham bo'lishi kerak.

9. Markazlardagi rivojlantiruvchi muhit tarbiyachilarga ham, bolalarga ham qulay bo'lishi kerak.

10. Bolaga erkin tanlash imkoniyatini berish va mustaqil qaror qabul qilishga undash muhim.

11. Bolaning o'z tengdoshlari bilan munosabatga kirishishiga yordam berish zarur.

12. Markazlardagi bolalar faoliyati samarasi kundalik qilinadigan ishlarni biror jadvalda bola ko'ra oladigan va tushunadigan holatda ilib qo'yish.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi muhitni yaratishda didaktik vositalardan foydalanish masalasi dolzarbdir. Rivojlantiruvchi muhit bolalar uchun o'zining aqliy, hissiy va jismoniy rivojlanishiga mos ravishda yaratilgan bo'lishi kerak. Didaktik vositalar bu muhitning ajralmas qismi bo'lib, ular bolalarning ta'lim jarayonidagi faoliyatini oshiradi, ularning yangi bilimlarni o'zlashtirishda motivatsiyasini kuchaytiradi va ta'lim jarayonini qiziqarli, samarali va mazmunli qilishga xizmat qiladi. Bu vositalar yordamida bolalar nafaqat bilim olishadi, balki ijodkorlik, mantiqiy fikrlash va mustaqil ish qilish ko'nikmalarini ham rivojlantiradilar.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Pespublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrdagi "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat standarti" 802-sonli Qarori.

2. Aliqulova M. Maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlantiruvchi muhitni yaratish/Tafakkur manzili. ISSN:2180-2160. 2022.405-411.

3. Baxrillayeva M. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faol rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishda steam ta'lim texnologiyasidan foydalanish/ eurasian journal of technology and innovation Innovative Academy Research Support Center Open access

journal www.in-academy.uz. Volume 2, Issue 1, Part 2 January 2024 ISSN 2181-2020.103-106.

4.Norbo'tayeva S. MTTlarida rivojlanish muhitining pedagogik tavsifi/«maktabgacha ta'lim tizimi xodimlarini rivojlantirish: amaliyot va xorijiy tajriba» respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi 2024 yil 23-24 may.b.-620-623.

5.Korotkova, N. A. Katta maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mavzuni rivojlantirish muhitini tashkil etish muammosi to'g'risida / N. A. Korotkova // Bolalar bog'chasidagi bola. - 2007. - No 4. - B. 6–9.